

УДК: 631.115.11: 338.43

МІСЦЕ І РОЛЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

МОХНЕНКО А.С. – д.е.н., професор, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Кожна форма господарювання, кожне організаційно-господарське утворення в ній займають своє місце і відіграють відповідну роль у системі ведення агропромислового виробництва. Фермерство як форма організації сільськогосподарського виробництва не є винятком у цих процесах, а є важливою складовою частиною агропромислового комплексу. Місце, роль і значення фермерства, як і інших форм господарювання, не є сталими та постійними компонентами суспільного розвитку, а вони перебувають у динамічних змінах.

На початкових стадіях формування фермерських господарств їх розвиток характеризувався відмінними рисами, ніж у сучасних умовах. І результати їх діяльності були значно кращими, ніж є зараз. Фактично місце і роль будь-якої форми господарювання визначається цілим комплексом різноманітних показників, які по суті відображають рівень результативного ведення її господарської діяльності. На початку 90-х років минулого століття фермерські господарства створювались, як правило, за рахунок земельних угідь, виділених із господарств суспільного сектора. Більше того, не тільки земельні площі з тодішніх колгоспів і радгоспів були основою формування фермерства, але і значна частина їх ресурсів. Новостворені фермерські господарства значною мірою використовували технічні засоби, добрива, робочу силу та інші ресурси з тодішніх господарств суспільного сектора для ведення своєї діяльності. Крупні господарські формування виступали навіть гарантіями щодо захисту функціонування господарств фермерського типу від можливих негативних впливів факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Такі умови господарювання фермерів не дозволяли об'єктивно підійти до оцінки місця і ролі фермерства в сільському господарстві. Фактично фермерські структури на початкових стадіях їх формування були господарствами у господарствах. І в деяких випадках було важко визначити, за рахунок яких ресурсів фермерські господарства досягли успіхів.

Стан вивчення проблеми. Дослідження специфічних особливостей функціонування різних форм господарювання в агропромисловому виробництві показує, що кожна форма характеризується як позитивними, так і негативними рисами в процесах їх використання у виробничих сферах. У природі не існує ідеальних форм господарювання. Є лише більш і менш результативні. Це залежить, у першу чергу, від людини, яка здійснює господарську діяльність. Саме людина здатна найбільш раціонально і ефективно використати природні та економічні умови, свій господарських хист у веденні виробничої діяльності, позбуваючись при цьому синдромів невизначеності в поглядах та невпевненість у своїх діях. Принцип ведення приватної господарки, особливо фермерської, з позиції здорового глузду є одним із головних напрямів розвитку фермерства. Саме це забезпечує певне місце фермерської діяльності в аграрному виробництві.

Поряд з цим слід відмітити, що функціонування фермерських господарств – це не тільки виробництво продукції сільського господарства, а їх значення і місце в житті селянина набагато більше.

Завдання і методика досліджень. Завданнями статті є визначення місця, яке займають і яку відповідну роль відіграють фермерські господарства у системі ведення агропромислового виробництва. Методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення економічних процесів.

Результати досліджень. Оцінка, місце і роль фермерства в сільськогосподарському виробництві знаходять своє відображення у проведенні типізації цих господарств за різними ознаками, що мають істотний вплив на ведення фермерської діяльності. Підходи до проведення класифікації цих господарств є різні. І це закономірно. Хоча фермерські господарства в теперішніх умовах не досягли основних параметрів у розвитку, які характерні для великих господарських формувань, проте перелік виробництва різних видів продукції сільського господарства в них майже однаковий. Тобто, вони різняться, в основному, за обсягами виробництва, деякими організаційними та технологічними прийомами обслуговування тварин і вирощування сільськогосподарських культур, здійсненніям управлінської діяльності тощо. Таким чином, фермерське господарство за цілим комплексом ознак є аналогом великих господарських формувань, однак у менших обсягах виробничої діяльності. Тому фермерству притаманні всі характерні ознаки сільськогосподарського виробництва, які обумовлюються складністю, різноманітністю, непередбачуваністю і, безумовно, певним ризиком у процесах виробництва, переробки та збуту продукції.

З теоретичної точки зору, в основі типізації господарств прийнято вважати вартість валової продукції. Безумовно, такий підхід дає можливість оцінити діяльність будь-якого господарського формування, яке має товарний і нетоварний характер виробництва. Проте фермерське господарство – це тип сільськогосподарського підприємства, що діє на основі підприємництва, передбачає безпосередню самостійну систематичну діяльність власника, який, володіючи матеріальними ресурсами і землею, на власний розсуд і ризик здійснює діяльність з виробництва, виконання робіт, надання послуг з метою одержання прибутку. Отже, вся діяльність фермера націлена на одержання прибутку. Це є одна із основних і відмінних ознак цих господарств від особистих господарств населення. Ця характерна особливість функціонування фермерських господарств обумовлює необхідність використання такого показника при визначенні їх типу як обсяг товарної продукції. У зарубіжній статистиці використовують саме такий підхід. Так, у США сільськогосподарською статистикою виділяють 5 груп ферм у залежності від об'ємів реалізованої продукції в рік, тис. дол.:

1. Господарства сільських жителів до 10.
2. Дрібні сімейні ферми (10 – 40).
3. Сімейні ферми (40 – 250).
4. Великі сімейні ферми (250 – 500).
5. Супервеликі ферми (500 і більше).

При проведенні дослідження діяльності вітчизняних фермерських господарств також зроблені спроби провести класифікацію цих господарств з урахуванням грошових надходжень від реалізації виробленої продукції. Методологічні підходи формування груп майже такі самі, як у США. Проте відмінні показники об'ємів реалізованої продукції, які розраховані з урахуванням мінімального прожиткового мінімуму та сучасного стану виробництва сільськогосподарської продукції:

- a) дрібні напівтоварні з обсягом товарної продукції до 5,1 тис. грн.;

- б) дрібні товарні ферми з обсягом продукції від 5,1 до 17,0 тис. грн.;
- в) середні господарства – від 17,0 до 51,0 тис. грн.;
- г) великі господарства – від 51,1 до 170,0 тис. грн.;
- д) дуже великі (крупні) господарства – понад 170 тис. грн.

На перший погляд, дана класифікація є привабливою. Проте постає питання: а як вона співставляється з фактичними результатами господарювання наших вітчизняних фермерів? Аналіз грошових надходжень від реалізації сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами України показує, що в середньому на одне господарство припадало всього 1567 грн., а найвищий цей показник становив 3459 грн. Тобто, ця інформація дає можливість стверджувати про те, що майже всі фермерські господарства відносяться до першої групи з обсягом товарної продукції до 5100 грн. Отже, методику щодо класифікації фермерських господарств за обсягами реалізованої продукції розроблено, однак до кінця не з'ясовано, на прикладі яких країн її застосовувати? Для фермерських господарств США вона може знайти застосування з деякими цифровими уточненнями показників реалізації продукції. Для нашого рівня розвитку фермерства це надто завищенні обсяги вартості товарної продукції, і досягти їх фермерами є справою досить важкою та малоймовірною в реальному здійсненні. Отже, тут також спрацювали синдроми бачення нашого фермерства таким, як це є у країнах Заходу, а не так, як це є і може бути в дійсності у нас. Неврахування реальної дійсності щодо розвитку наших вітчизняних фермерських господарств не сприяє проведення об'єктивної оцінки їх функціонування, а також утруднює можливість використання наукових розробок у виробничій діяльності фермерів.

Основою функціонування фермерських господарств є земельні угіддя, площі яких неоднаково розподілені між ними. Тому в матеріалах статистичної звітності прийнято таку градацію фермерських господарств за розмірами земельних площ: I – до 3 га; II – від 4 до 10 га; III – від 11 до 20 га; IV – від 21 до 30 га; V – від 31 до 40 га; VI – від 41 до 50 га; VII – від 51 до 100 га; VIII – понад 100 га. Така градація фермерських господарств реально відображає їх становлення і розвиток у кінці ХХ століття та об'єктивно характеризує здійснення ними діяльності на початку ХХІ століття.

Раціональні розміри фермерських господарств були розроблені в першій половині 90-х років минулого століття, тобто у період виникнення і становлення фермерства в Україні. Хоча на початкових стадіях розвитку цих господарств і спостерігалася тенденція, яка могла б забезпечити досягнення передбачених розмірів площ земельних угідь в майбутньому, однак з часом ця закономірність була порушена. Це в кінцевому підсумку спричинило нереалізацію наміченого у повному об'ємі на початку ХХІ столітті. Так, на одне фермерське господарство в Україні у 2010 р. в середньому припадало 65,7 га сільськогосподарських угідь, у тому числі по областях: у Вінницькій (Лісостеп) – 71,8; Дніпропетровській (Степ) – 97,2 у Волинській (Полісся) – 29,2 га.

Безумовно, ця інформація не деталізує наявність земельних угідь у кожному конкретному господарстві відповідної природно-економічної зони, однак загальні тенденції щодо змін і наявності земельних ресурсів у фермерів все-таки відслідковуються. Площі земельних угідь, які є у фермерів, не забезпечують оптимальних розмірів фермерських господарств в Україні. Через це з'ясоване формування і розвиток фермерських господарств як самостійного, особливого сектора багатокладної аграрної економіки.

Таким чином, очевидно, що фермерські господарства міцно увійшли до рин-

ку. Проте їх потенціал використовується далеко не повністю, і вирішення вищезазначених проблем дозволить створити рівні економічні умови конкурентної боротьби з іншими господарствами, що стало б основою ринкових стосунків в аграрному секторі.

Висновки та пропозиції. На початкових стадіях формування фермерських господарств результати їх діяльності були значно кращими, ніж є зараз. Фермерство, як правило, формувалось за рахунок земельних угідь, виділених із господарств суспільного сектора. І не тільки земельних площ, але й інших ресурсів (технічні засоби, добрива, робоча сила та інші), які часто поступали з цих господарств фермерам безплатно. Більше того, крупні господарські формування виступали навіть гарантими щодо захисту функціонування господарств фермерського типу від можливих негативних впливів факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Такі умови господарювання не дозволяли певною мірою об'єктивно підійти до оцінки місця і ролі фермерства в агропромисловому виробництві. Тому розвиток фермерських господарств необхідно розглядати в контексті змін, що проходять у сферах суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Макаренко П.М., Мельник Л.Ю. Структура форм господарювання в агросфері економічно високо розвинутих країн// Економіка АПК. -2003. - №9. – С.3-9.
2. Саблук П.Т.. Аграрна політика як фактор стабілізації та розвитку агропромислового виробництва.// Вісник аграрної науки Причорномор'я (специвипуск 3(12) Т-1). - М.: МДАА, 2001 – 345 с.
3. Топіха І.Н. Економіка аграрних підприємств: курс лекцій / І.Н. Топіха; Миколаївський державний аграрний університет. – Миколаїв: Видавничий відділ МДАУ, 2005. – 320 с.
4. Шульський М.Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку. – Монографія. – Львів, 2004. – 392с.